

Mövzu: BEYNƏLXALQ HÜQUQUN ƏSAS PRİNSİPLƏRİ

PLAN:

G İ R İ Ş

**1. Beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinin anlayışı
səçiyəvi xüsusiyyətləri və funksiyaları.**

**2. Beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinin təsnifatı və
normativ məzmunu.**

N Ə T İ C Ə

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Beynəlxalq hüquq kursu II tom- M.1990 (rus dilində).
2. *Tunkin Q.İ.* Beynəlxalq hüquq. Dərslik. M.1994 (rus dilində).
3. *İqnatenko Q.V.* Mejdunardonoe pravo. Dərslik. M.1995.
4. *Əsgərov Ə.İ.* Beynəlxalq hüquq. Dərslik. Bakı1979.
5. *Hüseynov L.N.* Beynəlxalq hüquq. Dərslik. Bakı.2000.
6. Balayev İ. Beynəlxalq hüquq. Dərs vəsaiti. Bakı.2000.
7. Məmmədov R.F. Beynəlxalq hüquq. Dərslik. Bakı.2002.

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı, 1995;
2. Azərbaycan Respublikasının «Polis haqqında» Qanunu, Bakı, 1999;
3. İnsan hüquqları və polis, Bakı, 2002;
4. **H.H.Hüseynov.** Beynəlxalq hüquq. Bakı, 2000;

5. **İ.Balayev.** Beynəlxalq hüquq. Ümumi hissə. Bakı, 2000;
6. **R. Məmmədov.** Beynəlxalq hüquq. Bakı, 2002;
7. **Ə.İ.Əsgərov** «Beynəlxalq hüquq». Bakı, 1979.
8. Q.V. İqnatenko «Mejdunarodnoe pravo» Uçebnik. M. 1999.
9. Ö.M. Kolosov «Mejdunarodnoe pravo» Uçebnik. M. 1999.
10. İ.İ. Lukaşuk «Mejdunarodnoe pravo» Uçebnik. M. 1999.
11. Q.İ. Tunkin «Mejdunarodnoe pravo». Uçebnik. M. 1994.
12. P.N. Birökov. «Mejdunarodnoe pravo» Uçebnik. M. 2001.
13. Kurs mejdunarodnoqo prava. V 7t.-M. 1989-1993.
14. İ.İ. Lukaşuk «Normı mejdunarodnoqo prava» M. 1997.
15. Ö.Ə. Baskin. «İstoriə mejdunarodnoqo prava» M. 1990.

Sual 1. Beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinin anlayışı, seçiyəvi xüsusiyyətləri və funksiyaları.

Müasir beynəlxalq hüquqa xüsusi növ normalar sisteminin əsas prinsiplərinin daxil edilməsi onun xüsusiyyətlərindən biridir. Əsas prinsiplər dedikdə, beynəlxalq hüququn əsas məzmunu, onun xarakterik əlamətlərini ifadə edən və ali, imperativ hüquqi qüvvəyə malik olan hamılıqla tanınmış normalar başa düşülür. Əsas prinsiplər müasir beynəlxalq hüquq və beynəlxalq münasibətlər sisteminin ən mühüm qanunauyğunluqlarının, əsaslarının normativ ifadəsidir.

Lap qədim dövrlərdən beynəlxalq hüququn prinsipləri dedikdə, ya ən ümumi hüquq normaları, ya da prinsip ideyalar başa düşülürdü. Beynəlxalq hüquqda ümumi xarakterli prinsiplərdə mövcuddur. Lakin onları bütün digərlərindən fərqlənən kateqoriyası əsas prinsiplər də mövcuddur. Onlar sadə norma yox, ali yuridik qüvvəyə malik olan, **jus cogens** normalardır.

Beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri bir sıra seçiyəvi xüsusiyyətlərə malikdir. Bu prinsiplər:

a) beynəlxalq hüququn ən mühüm normalarıdır;

Beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri beynəlxalq hüquq sisteminin normativ-hüquqi əsasını təşkil edir. Dövlətin beynəlxalq hüquq normalarının yaradılması və həyata keçirilməsi ilə bağlı bütün qarşılıqlı münasibətləri bu prinsiplərə söykənir.

b) öz mahiyyətinə görə beynəlxalq hüququn ən ümumi normalarıdır;

Beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri bir növ oriyentir rolunu oynayır. Onlar dövlətin və beynəlxalq hüququn digər subyektlərinin davranışının ümumi istiqamətlərini müəyyən edir. Bu prinsiplər beynəlxalq münasibətlərin istənilən

sahəsinə sirayət edir və dəqiq ifadə olunmuş davranış qaydalarında konkretləşdirilir.

ç) dünyanın bütün dövlətləri üçün hüquqi çəhətdən məcburi xarakter daşıyan ümumtənzim normalardır;

Beynəlxalq hüququn bir sıra əsas prinsipləri BMT Nizamnaməsinin 2-çi maddəsində BMT-nin bütün üzvləri üçün məcburi normalar kimi göstərilmişdir. Həmin maddənin 6-çı bəndində isə deyilir: «Təşkilat təmin edir ki, onun üzvü olmayan dövlətlər, bunun beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunub saxlanması üçün zəruri ola bildiyi dərəcədə, bu prinsiplərə uyğun hərəkət etsinlər».

c) Ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan imperativ jus cogens normalardır.

Beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri bütövlükdə beynəlxalq birlik tərəfindən tanınır və qəbul edilir və yalnız beynəlxalq birliyin özü tərəfindən ləğv edilə bilər. Beynəlxalq hüququn bütün normaları beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinə uyğun olmalıdır.

Əsas prinsiplərə həsr olunmuş beynəlxalq aktların analizi onlara ali hüquqi qüvvəyə malik olmasını təsdiq edir. Bundan əlavə, burada həmin prinsiplərin bilavasitə hüquq və vəzifələr törətməsi də sübuta yetirilir.

Əsas prinsiplərin imperativ qüvvəsi həmin prinsiplərin həm dövlətlər arası əlaqələr, həm də beynəlxalq hüquqla bağlı funksiyalar həyata keçirilməsi zəruriyyəti ilə müəyyən olunur. Beynəlxalq birlik öz dayaqlarını xüsusi qaydada mühafizə etməlidir. Əsas prinsiplərə ali siyasi, mənəvi və hüquqi qüvvə verilməsi məhz bununla izah oluna bilər. Həm də ki, prinsiplər beynəlxalq hüquqda öz rolunu yalnız digər normalardan müqayisədə ali yuridik qüvvəyə malik olduqda yerinə yetirə bilər.

Prinsiplər beynəlxalq hüququn təməl normalarıdır. Bu o deməkdir ki, müasir beynəlxalq hüquq və beynəlxalq münasibətlər sisteminin əsasları onlar

vasitəsi ilə təsdiqlənir, onlar bu sistemlərin normal fəaliyyətini və inkişafına kömək edir.

Ümumi beynəlxalq hüququn imperativ qüvvəyə malik olan bu əsas prinsipləri ancaq universal, hamılıqla tanınmış və ümumməcburi normalar kimi mövcuddur. Prinsiplərin məkan və predmet sferasının da qeyri-məhduddur. Yəni onlar subyektlərin qarşılıqlı əlaqəyə girdiyi hər sahəyə şamil olunur.

Əsas prinsiplərin məzmununu öz stabilliyi ilə fərqlənir. Onlara dövlətlərarası münasibətlər sistemində baş verən dəyişikliklər təsir etmir. Bundan əlavə, onlara həm də dinamizim xasdır, yəni əsas prinsiplər nail olunanları təsdiq etməklə və onlara söykənməklə öz inkişafında gərəklilikləri bir qədər qabaqlayır. Buna görə də onlar müəyyən mənada proqram xarakteri daşıyır.

Bu prinsiplərin qüvvə mexanizmsinin digər mühüm əlaməti ondan ibarətdir ki, onlardan irəli gələn öhdəliklər ümumi xarakter daşıyır. Bu hər bir dövlətə, hətta prinsiplərin pozulması bilavasitə onun maraqlarına toxunmasa belə, onların pozulması əleyhinə tədbirlər görmək hüquq və öhdəliyi verir.

Əsas prinsiplər digər beynəlxalq hüquq normalarından fərqli olaraq, beynəlxalq münasibətlərə təkçə hüquqi deyil, həm də siyasi, habelə mənəvi mexanizmi vasitəsi ilə təsir göstərir.

Onlar aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

1. beynəlxalq münasibətlər sisteminin dayaqlarını əks etdirir və mühafizə edir;

2. ümumbəşəri maraq və dəyərləri, ilk növbədə, sülh və təhlükəsizliyi, həyat və sağlamlığı, beynəlxalq əməkdaşlığı və beynəlxalq xarakterli digər dəyərləri təmin edir;

3. beynəlxalq münasibətlərin hüquqi, siyasi və mənəvi prinsipləri olan bu normalar hüquqi normalardan əlavə, bütün beynəlxalq normativ sistemin əsas və sistemyaradıçı amilidir;

4. onlar hüquq yaratma və hüquq tətbiqetmə prosesinin, habelə beynəlxalq hüququn mütərəqqi inkişafının normativ əsası kimi çıxış edir;

5. əsas prinsiplər dövlətlərin əsas hüquq və vəzifələrini təsdiq edir, onların məzmununu dövrün tələblərinə uyğun şəkildə konkretləşdirir və inkişaf etdirir;

6. əsas prinsiplər beynəlxalq hüquq qaydasının bünövrəsi rolunu yerinə yetirir. Onlar birincisi, onun siyasi-hüquqi görkəmini müəyyənləşdirir. İkincisi isə, bu hüquq qaydasının özü də, ilk növbədə, həmin prinsiplərin tanınması və əməl olunması səviyyəsindən asılıdır;

7. onlar beynəlxalq hüququn başlıca ideya məzmununu əks etdirməklə, yəni ideoloji funksiyasını yerinə yetirməklə, beynəlxalq hüquq sisteminin, onun srukturu, fəaliyyəti, habelə inkişafının ideya əsasını təşkil edir.

Beynəlxalq hüquqi tənzimləmə prosesində əsas prinsiplər çox mühüm və rəngarəng funksiyalar yerinə yetirir. Onların beynəlxalq hüququn bazasını təşkil etmə xarakterinin olması, yeni subyektlər və ya dövlətlərin yeni qarşılıqlı əlaqə sferaları yarandıqda onlar ümumi xarakterli tənzimləmə həyata keçirir. Əsas prinsiplər habelə beynəlxalq hüquqda yaranan normativ boşluğu doldurur.

Əsas prinsiplərin beynəlxalq hüquq sistemində tutduğu yer, onların formalaşma prosesi bu prinsiplərin xüsusiyyətini müəyyən edir. Onlar dövlətlərin ümumi razılığı nəticəsində hüquqi formaya salınmaqla maddiləşir. Beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri dövlətlərin beynəlxalq birliyi tərəfindən qəbul olunur və tanınır.

Əsas prinsiplərin ifadə olunduğu və onların xüsusi olaraq təmin edilməsi tədbirlərini nəzərdə tutan ən mühüm beynəlxalq hüquqi sənəd BMT Nizamnaməsidir. Onların məzmunu dövlətlər arasında dsotluq münasibətlərinə və əməkdaşlığa aid Beynəlxalq hüququn prinsipləri haqqında 1970-çi il Bəyannaməsində aydınlaşdırılmışdır. Baş Məclisin Müstəmləkə ölkə və

xalqlarına müstəqilliyin verilməsi haqqında 1960-çı il Bəyannaməsi, dövlətlərin daxili işlərinə müdaxilənin və qarışmağın yol verilməzliyi haqqında 1981-çi il Bəyannaməsi və s. bu kimi bəyannamələri ayrı-ayrı prinsiplərin inkişafında mühüm rol oynayır.

Qeyd etdiyimiz kimi müasir beynəlxalq hüququn bir sıra əsas prinsipləri BMT Nizamnaməsində (2-çi maddədə) öz əksini tapmışdır. Lakin bunlardan bəziləri məqsəd və ya ümumi öhdəlik kimi ifadə olunmuşdur. Sonralar dövlətlər bu prinsiplərin məzmununu dəqiqləşdirməyə və onları məçəllələşdirməyə çalışmışlar. Bu, BMT Baş Assambleyanın qətnaməsi əsasında yuxarıda adı çəkilmiş Bəyannamənin qəbul olunması ilə nətiçələnmişdir. Bəyannamədə beynəlxalq hüququn yeddi prinsipi əks olunmuşdur:

- 1) güc tətbiq etməmək və ya güclə hədələnmək prinsipi;**
- 2) beynəlxalq mübahisələri dinç yolla həll etmək prinsipi;**
- 3) dövlətlərin daxili yurisdiksiyasında olan işlərə qarışmamaq prinsipi;**
- 4) dövlətlərin BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq bir-biri ilə əməkdaşlıq etmək prinsipi;**
- 5) xalqların hüquq bərabərliyi və özünümüəyyənətmə prinsipi;**
- 6) dövlətlərin suveren bərabərlik prinsipi;**
- 7) dövlətlərin BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq öz üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri vəçdanla yerinə yetirməsi prinsipi.**

Əsas prinsiplərin məzmununun inkişafında Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq üzrə Helsinki Müşavirəsinin 1975-çi il Yekun aktı əhəmiyyətli rol oynamışdır. Beləki, Beynəlxalq hüququn prinsipləri haqqında 1970-çi il Bəyannaməsinə əsaslanaraq, əlavə yuxarıda sadalanan prinsiplərə üçü əlavə olunmuşdur:

- 1) sərhədlərin toxunulmazlığı prinsipi;**
- 2) dövlətlərin ərazi bütövlüyü prinsipi;**

3) əsas insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi.

Helsinki Yekun aktı özü-özlüyündə universal beynəlxalq beynəlxalq müqavilə deyildir və regional xarakterli bir sənəddir. Lakin onun təsbit etdiyi prinsiplər, o cümlədən üç prinsip onun qəbul olunmasına qədər artıq ümumi beynəlxalq adət hüququnun bir hissəsi idi və bütün dövlətlər tərəfindən tanınmışdır. Yəni Helsinki Yekun aktı müasir beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş on əsas prinsipini bəyan etmişdir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, hər bir prinsip özü bir hüquqi normadır və deməli, özündə konkret normativ məzmun, yəni müəyyən beynəlxalq hüquqlara və müvafiq öhdəliklər ehtiva edir.

Beləliklə, beynəlxalq hüquq prinsipləri beynəlxalq həyatın ən mühüm məsələləri üzrə beynəlxalq münasibətlər subyektlərinin qəbul etdiyi və ümumtanınmış davranış normalarıdır.

Sual 2. Beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinin məzmunu.

Beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərini məzmununa görə aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

1) Beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin təmin sahəsində əsas prinsiplər:

- güc tətbiq etməmək və ya güclə hədələməmək prinsipi
- beynəlxalq mübahisələri dinc yolla həll etmək prinsipi
- dövlət sərhədlərinin toxunulmazlığı prinsipi
- dövlətlərin ərazi bütövlüyü prinsipi

2) Beynəlxalq əməkdaşlıq təmin sahəsində əsas prinsiplər:

- dövlətlərin suveren bərabərliyi prinsipi
- dövlətin daxili yurisdiksiyasında olan işlərə qarışmamaq prinsipi;
- dövlətlərin BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq bir-biri ilə əməkdaşlıq etmək prinsipi
- dövlətlərin BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq öz üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri vicdanla yerinə yetirməsi prinsipi

3) İnsan hüquqlarının müdafiəsi təmin sahəsində əsas prinsiplər:

- xalqların hüquqi bərabərliyi və öz müqəddəratını təyin etmə prinsipi
- əsas insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi

1. Dövlətlərin suveren bərabərliyi Prinsipi

Bu prinsip öz birbaşa ifadəsini BMT Nizamnaməsinin 2-çi maddəsinin 1-çi bəndində tapmışdır: Təşkilat onun bütün Üzvlərinin suveren bərabərliyi prinsipinə əsaslanır.

Suveren bərabərlik prinsipinin məzmunu aşağıdakılardan ibarətdir:

1.dövlətlər hüquq çəhətdən bərabərdirlər;

2.hər bir dövlət tam suverenliyə xas olan hüquqlardan istifadə edir;

3.hər bir dövlət digər dövlətin hüquq subyektlərinə hörmət etməyə borçludur;

4.dövlətin ərazi bütövlüyü və siyasi müstəqilliyi toxunulmazdır;

5.hər bir dövlət öz siyasi, içtimai, iqtisadi və mədəni sistemini sərbəst seçmək və inkişaf etdirmək hüququna malikdir;

6.hər bir dövlət öz beynəlxalq öhdəliklərini tam və viçdanla yerinə yetirməyə və birbaşa dövlətlərlə sülh şəraitində yaşamağa borçludur.

Suveren bərabərlik Prinsipi bütün dövlətlərin beynəlxalq məsələlərin həllində bərabər iştirakını təmin etməyə yönəlmişdir.

2.Dövlətin daxili yurisdiksiyasında olan işlərə qarışmamaq prinsipi

Bu prinsip dövlətlərin suveren bərabərlik prinsipi ilə üzvi surətdə bağlıdır və əslində onu tamamlayır. Prinsipin məğzi ondan ibarətdir ki, dövlətin öz suveren hüquqlarını öz arzusu və iradəsinə uyğun həyata keçirməsinə heç bir digər dövlət və ya beynəlxalq təşkilat qarışa bilməz.

BMT Nizamnaməsinin 2-çi maddəsinin 7-çi bəndində deyilir: «Bu Nizamnamənin hec bir müddəası Birləşmiş Millətlərə səlahiyyət vermir ki, hər hansı bir dövlətin əsas etibarı ilə daxili yurisdiksiyasında olan məsələlərə müdaxilə etsin...». Doğrudur, göstərilən qadağa bilavasitə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının üzərinə qoyulmuşdur. Lakin məntiqli təfsir belə bir nəticə çıxarmağa imkan verir ki, dövlətlərin daxili işlərinə qarışmamaq öhdəliyi BMT-nin bütün üzvlərinə şamil olunur. Hazırda dünyanın hər bir dövləti üçün imperativ xarakter daşıyan bu prinsipin normativ məzmunu bir sıra mühüm sənədlərdə, o cümlədən *Dövlətlərin daxili işlərinə qarışmağın yolverilməzliyi, onların müstəqilliyinin və suverenliyinin qorunması haqqında BMT-nin 1965-çi il Bəyannaməsində*, yuxarıda Adı çəkilmiş 1970-çi il Bəyannaməsində, Helsinki Yekun aktında açıqlanır.

Qeyd edək ki, dövlətin daxili yurisdiksiyasında olan məsələlər onun ərazisi daxilində olan məsələlər demək deyildir. Dövlətin ərazisində baş verən bir çox məsələlər, - misal üçün, xarici səfirliyin binasına basqın edilməsi, - heç də onun daxili işi sayılmır. Digər tərəfdən, ilk baxışdan, beynəlxalq sayılan hər hansı məsələ, - misal üçün, dövlətin başqa bir dövlət ilə üçüncü tərəfin hüquq və mənafelərinə toxunmayan müqavilə bağlanması, - həmin dövlətlərin daxili işi hesab olunur və ona istənilən müdaxilə qadağandır. Hansı məsələnin dövlətin daxili işi olmasını beynəlxalq hüquq müəyyən etmir və edə də bilməz. Lakin bir şey aydındır ki, əgər hər hansı bir məsələ üzrə dövlət öz üzərinə beynəlxalq öhdəlik götürmüşsə, bu, artıq onun daxili məsələsi sayıla bilməz. Daimi Beynəlxalq ədalət məhkəməsi 1930-çu ildə qeyd etmişdi ki, «dövlətin daxili səlahiyyət dairəsində olan məsələlərin həcmi sabit deyildir və bu, beynəlxalq hüququn inkişafı ilə dəyişə bilər. Məsələn, o vaxtlar və ondan sonrakı illərdə də dövlətlərin sırf daxili işi olan insan hüquqlarının Milli qanunvericilikdə təsbiti və qorunması məsələsi bu gün prinsip etibarı ilə beynəlxalq məsələyə çevrilmişdir. Nəhayət, burada bir məqamı da vurğulamaq lazımdır ki, əgər bir dövlətin

ərazisində daxili münaqişə və ya situasiya beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə real təhlükə yaradırsa, bu, yenə daxili məsələ sayılmır və BMT Təhlükəsizlik Şurası bu halda BMT Nizamnaməsinin VII fəsinə müvafiq olaraq məcburiyyət tədbirləri tətbiq edə bilər; təbii ki, həmin kollektiv sanksiyalar qətiyyənlə dövlətin daxili işlərinə qarışmaq deyildir.

Sözü gedən prinsipin normativ məzmunu aşağıdakılardan ibarətdir:

1. dövlətin suverenliyinə və onun siyasi və iqtisadi əsaslarına qarşı yönəlmiş silahlı müdaxilə və digər müdaxilə formaları qadağandır;

2. heç bir dövlət başqa bir dövlətin, onun öz suveren hüquqlarını həyata keçirməkdə özünə tabe edilməsinə və bununla ondan hər hansı imtiyaz əldə edilməsinə nail olmaq üçün hərbi, siyasi və ya istənilən digər məcburiyyət tətbiq edə bilməz;

3. başqa bir dövlətin quruluşunun zorakı yolla dəyişdirilməsinə yönəlmiş təxribatçı və ya terrorist fəaliyyətin təşkili və yaxud dəstəklənməsi yolverilməzdir;

4. başqa bir dövlətdə silahlı münaqişəyə müdaxilə qadağandır;

5. hər bir dövlət digər dövlətlərin (və beynəlxalq hüququn digər subyektlərinin) müdaxiləsi olmadan öz siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni sistemini seçmək hüququna malikdir.

3. Güç tətbiq etməmək və ya güclə hədələməmək prinsipi

Müasir beynəlxalq hüquq üçün müstəsna əhəmiyyətə malik olan bu prinsip öz birbaşa ifadəsini BMT Nizamnaməsinin 2-çi maddəsinin 4-çü bəndində tapmışdır. Burada deyilir ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının bütün Üzvləri «öz beynəlxalq münasibətlərində, hər hansı bir dövlətin ərazi bütövlüyünə və siyasi müstəqilliyinə qarşı və yaxud Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məqsədləri ilə bir araya sığmayan hər hansı bir şəkildə güclə

hədələnməkdən və gücün tətbiqindən çəkinirlər. Prinsipi özündə əks etdirən sənədlər sırasında *Təçavüzün tərifi haqqında BMT Baş Assambleyyasının 1974-çü il qətnaməsini, Beynəlxalq münasibətlərdə güclə hədələməkdən və ya onun tətbiqindən imtina edilməsi prinsipinin səmərəliliyinin artırılması haqqında 1987-çi il Bəyannaməsini* xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Güç dedikdə, BMT Nizamnaməsində hərbi, silahlı güc başa düşülür. Ədəbiyyatda bəzən rast gəlinən və bu terminin mənə yükünün genişləndirilməsini, xüsusən, iqtisadi və hətta ideoloji gücün də bu termin vasitəsi ilə əhatə olunmasını nəzərdə tutan fikirləri birmənalı qəbul etmək olmaz və demək olar ki, bu fikirlər pozitiv beynəlxalq hüquqa söykənmir.

BMT Nizamnaməsinin göstərilən müddəasının bəzən belə bir təfsiri verilir ki, dövlətin ərazi bütövlüyünə və siyasi müstəqilliyinə qarşı olmayan, hər hansı bəraətverici məqsədlə, məsələn insan hüquqlarının kütləvi pozulması hallarının qarşısını almaq üçün birtərəfli qaydada güc tətbiq olunması (buna **Əhumanitar müdaxilə** deyilir) beynəlxalq hüquqa, daha doğrusu, sözü gedən prinsipə zidd deyildir. Doğrudur, BMT Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən sanksiyalaşdırılmış humanitar müdaxiləyə mənəvi baxımdan, humanizm nöqtəyi nəzərindən haqq qazandırmaq olar, lakin döalətlərin müvafiq praktikasını güc tətbiqinin, BMT Nizamnaməsində əks olunmuş və aşağıda şərh olunaçaq iki istisnadan başqa, bütün hallarda yolverilməzliyini təsdiq edir.

Sözü gedən prinsipə görə, aşağıdakı hərəkətlər hüquqazidd hesab olunur:

- Digər dövlətin beynəlxalq sərhədlərini pozmaq məqsədi ilə əvə ya beynəlxalq mübahisələri, o çümlədən ərazi və yaxud sərhəd mübahisələrini həll etmək üçün güc tətbiqi ilə hədələmək;
- Silahlı güc tətbiq etməklə əvəzçixma təzyiq tədbirləri;

burada, qadağan olunmuş əməllər sırasında bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin limanlarını blokadaya almasını (buna **Ədinç blokada** deyilir) göstərmək olar.

- Qeyri-nizami qüvvələrin və ya silahlı bandaların təşkili və ya təşkilinə dəstək verilməsi;
- Digər dövlətin ərazisində vətəndaş müharibəsinin və yaxud terror aktlarının təşkil edilməsi, onlara yardım edilməsi və ya onlarda birbaşa iştirak edilməsi;
- Digər dövlətin ərazisinin qeyri-qanuni güc tətbiq etməklə işğal edilməsi;
- Güc tətbiq etməklə və ya güc tətbiqi ilə hədələməklə digər dövlətin ərazisinin ələ keçirilməsi;
- Xalqları özünümüəyyənətmə hüququndan, azadlıq və müstəqillikdən məhrum edən zorakı hərəkətlərin törədilməsi.

Güç tətbiq etməmək və ya güclə hədələməmək prinsipinin ən ağır pozuntusu silahlı təcavüz hesab olunur. Təcavüz və onun təhlükəli forması olan silahlı təcavüzü, əlbəttə ki, qarışdırmaq olmaz. Dövlət aktı kimi (fərdin törətdiyi beynəlxalq çinayət kimi yox) təcavüzün anlayışı barədə beynəlxalq müqavilə olmada da, BMT Baş Assambleyyasının XXIX sessiyasında (14 dekabr 1974-çü il) qəbul olunmuş 3314 sayılı qətnamə mövcuddur. **«Təcavüzün tərifı»** adlanan bu qətnaməyə görə, aşağıdakı aktlardan hər biri təcavüz sayılır:

1. bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin ərazisinə soxulması və ya basqın etməsi və yaxud hər hansı hərbi işğal;
2. bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin ərazisini bombardman etməsi və ya onun ərazisinə qarşı hər hansı silahın tətbiq edilməsi;
3. bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin liman və sahillərini blokadaya alması;
4. bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin quru, dəniz və ya hava qüvvələrinə və yaxud dəniz və hava donanmasına basqın etməsi;
5. bir dövlətin, başqa bir dövlətin ərazisində onunla razılaşma əsasında yerləşən silahlı qüvvələrinin bu razılaşmanın şərtlərini pozmaqla

istifadə edilməsi və habelə həmin silahlı qüvvələrin bu razılaşmanın xitam olunmasından sonra göstərilən ərazidə qalmaqda hər hansı formada davam etməsi;

6. dövlətin öz ərazisini, həmin ərazini üçüncü bir dövlətə qarşı təcavüz aktı törətmək üçün istifadə edən başqa bir dövlətin sərəncamına verməsi;
7. bir dövlət tərəfindən və ya həmin dövlətin adından başqa bir dövlətə qarşı hərbi əməliyyatlar həyata keçirən silahlı bəndələrin, qrupların, qeyri-nizami qüvvələrin və ya müzdluların göndərilməsi.

Qeyd etmək lazımdır ki, təcavüz aktının müəyyən edilməsi BMT Təhlükəsizlik Şurasının müstəsna səlahiyyətinə malikdir (BMT Nizamnaməsinin 39-cu maddəsi). Təhlükəsizlik Şurasının prerogativi, habelə **“Təcavüzün tərifi haqqında”** qətnamədə və Beynəlxalq çinayət məhkəməsinin Nizamnaməsində ifadə olunmuşdur. Lakin, yaxşı məlum olduğu kimi, siyasi mülahizələr uçbatından coxsaylı təcavüz aktları, birbaşa basqın aktları da daxil olmaqla, Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən lazımı tövsifini almamışdır. Buna ən bariz misal kimi Ermənistanın Azərbaycanla qarşı tərəfdəki məlum hərəkətləri göstərmək olar. Bu açıq-aşkar təcavüz aktları nəticəsində Azərbaycan Respublikası ərazisinin 20 faizə qədər işğal olunmuşdur. Təəssüflər olsun ki, konfliktlə bağlı Təhlükəsizlik Şurasının çıxardığı dörd qətnamənin heç birində (822, 853, 874 və 884) təcavüz aktı barəsində, Ermənistanın təcavüzkar dövlət elan olunması barəsində heç nə deyilmir.

Yuxarıda göstərdiyimiz kimi, güc tətbiq etməmək və ya güclə hədələmək prinsipindən iki müstəsna hal mövcuddur, yəni beynəlxalq hüquq yalnız iki halda silahlı gücün tətbiqinə yol verir:

1.Özünü müdafiə.

Dövlət silahlı basqıdan özünü müdafiə etmək məqsədi ilə fərdi qaydada və ya başqa dövlətlərlə birgə və proporsionallıq prinsipinə əməl etmək şərti ilə

güç tətbiq edə bilər. BMT Nizamnaməsinin 51-çi maddəsində deyilir: Bu Nizamnamənin heç bir müddəası, əgər Birləşmiş Millətlərin Üzvünə qarşı silahlı basqın baş verərsə, Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunub saxlanması üçün zəruri olan tədbirlərgörülənə qədər, ayrılmaz xarakter daşıyan fərdi və kollektiv özünümüdafiə hüququna xələl gətirmir.

2.Sülhə təhlükə, sülhün pozulması və ya təcavüz aktı olduqda, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qərarına əsasən.

BMT Nizamnaməsinin 42-çi maddəsinə müvafiq olaraq, BMT Təhlükəsizlik Şurası hava, dəniz və ya quru qüvvələri vasitəsi ilə beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunub saxlanması və ya bərpası üçün zəruri ola bilən tədbirlər görə bilər.

4.Beynəlxalq mübahisələri dinç yolla həll etmək Prinsipi

BMT Nizamnaməsinin 2-çi maddəsinin 3-çü bəndinə görə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının bütün Üzvləri Əvz beynəlxalq mübahisələrini dinç vasitələrlə o qaydada həll edirlər ki, beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik və ədalət təhlükəyə məruz qalmasın.

Əsas bir çəhəti qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq mübahisələri dinç yolla həll etmək prinsipi yuxarıda şərh etdiyimiz güç tətbiq etməmək və ya güclə hədələləmək prinsipi ilə sıx sürətdə bağlıdır və onun məzmununu tamamlayır. Doğrudur, sözü gedən prinsip ümumi beynəlxalq hüquq norması kimi bir qədər əvvəl – hələ ikinci dünya müharibəsindən qabaq formalaşmışdır. Beynəlxalq toqquşmaların dinç həlli haqqında 1907-çi il Haaqa Konvensiyasında (1-çi və 2-çi maddələr) və Millətlər Liqasının Statusunda (12-çi, 13-çü, 15-çi və 17-çi

maddələr) məhdud çərçivədə təsbit olunmuş bu prinsip bu günki anlamda, yəni hec bir qeyd-şərtsiz və imperativ formada ilk dəfə olaraq 1928-ci il Brian-Kelloq Paktında öz əksini tapmışdır. Paktın II maddəsində birbaşa göstərilirdi ki, müqavilənini iştirakçısı olan dövlətlər öz aralarında ortaya çıxan bütün mübahisə və ya münaqişələri, onların xarakterindən və mənşəyindən asılı olmayaraq, yalnız dinç vasitələrlə həll etməlidirlər. Sonralar BMT Nizamnaməsində təsbit olunmuş bu norma, həmçinin əsas regional təşkilatların nizamnamələrində də birbaşa əks olunmuşdur.

Prinsipin normativ məzmununa keçməzdən qabaq beynəlxalq mübahisə anlayışını açıqlamağa ehtiyac vardır.

Hec bir müvafiq beynəlxalq sazişdə, o cümlədən BMT nizamnaməsində beynəlxalq mübahisənin tərifini verilmir. Beynəlxalq Məhkəmə iki dəfə bu məsələ ilə qarşılaşmışdır. Daimi Beynəlxalq ədalət məhkəməsi Mavromatis işində (1924-çü il) qeyd etmişdi ki, mübahisə iki şəxs arasında hər hansı hüquq normasına və ya fakta görə fikir müxtəlifliyidir. Oxşar tərif Çənub-qərbi Afrika işində (ilkin etirazlar mərhələsi, 1962-çi il) də verilmişdi. Sadəcə, belə demək olar ki, bir dövlət digər dövlətə qarşı iddia irəli sürür, o biri dövlət isə bu iddianı rədd edir. Beynəlxalq mübahisənin aşağıdakı əlamətləri ni göstərmək olar:

1. iki və ya daha artıq tərəfin beynəlxalq hüquq subyektlərinin olması;
2. mübahisənin dövlətin daxili səlahiyyəti dairəsində olmaması;
3. mübahisə edən tərəflərin qarşılıqlı iddialarının olmaması ;
4. tərəflərin öz aralarında mübahisənin yaranması faktını etiraf edilməsi;
5. mübahisənin yaranması anının müəyyən edilməsi.

Mübahisə «situasiya»dan fərqləndirilməlidir. Doğrudur, çox zaman bu iki termin bir yerdə işlədilir. Misal üçün, BMT Nizamnaməsinin 1-çi maddəsinin 1-çi bəndini, habelə Beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə təhlükə yarada bilən mübahisə və situasiyaların qarşısının alınması və aradan qaldırılması və BMT-nin bu sahədə rolu haqqında Bəyannaməni göstərmək olar. Situasiya dövlətlərin

maraqlarının toqquşması nətiçəsində gərginliyin yaradılmasıdır, lakin bu zaman tərəflər bir-birinə qarşı iddialar irəli sürümlər. Situasiya zamanı sanki tərəflər olmur, yeni qarşılıqlı iddialar yoxdur. Belə demək olar ki, hər bir mübahisə situasiyadır, lakin hec də hər bir situasiya mübahisə deyildir. Mübahisə və situasiyanın fərqləndirilməsi nəzəri məsələ deyildir; bunun olduqca mühüm praktik əhəmiyyəti vardır. Belə ki, BMT Nizamnaməsinin 27-çi maddəsinin 3-çü bəndinə görə, mübahisənin tərəfi olan Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvü qərar qəbul edilərkən səsvermədə iştirak etməməlidir. Bu müddəa situasiyalara şamil olunmur. BMT Nizamnaməsinin 36-çı maddəsinin 1-çi bəndinə əsasən, Təhlükəsizlik Şurası həm mübahisəsinin, həm də situasiyanın istənilən mərhələsində müvafiq nizamasalma prosedur və ya metodları tövsiyyə edə bilər. Nəhayət, BMT Beynəlxalq Məhkəməsinə iş situasiya ilə deyil, yalnız mübahisə ilə bağlı verilə bilər.

Lakin istənilən halda, beynəlxalq mübahisələri dinç yolla həll etmək prinsipi həm beynəlxalq mübahisələrə, həm də beynəlxalq situasiyalara şamil olunur.

Beynəlxalq mübahisələri dinç yolla həll etmək prinsipinin məzmunu dövlətlərin aşağıdakı hüquq və öhdəliklərində öz əksini tapır:

1. dövlətlər öz mübahisələrini, onların xarakterindən və mənşəyindən asılı olmayaraq, yalnız və yalnız dinç vasitələrlə həll etməlidirlər. Lakin prinsipin məzmunundan belə alınmır ki, dövlətlər öz beynəlxalq mübahisələrini mütləq həll etməlidirlər. Lakin prinsipin məzmunundan belə alınmır ki, dövlətlər öz beynəlxalq mübahisələrini mütləq həll etməlidirlər. Beynəlxalq hüquqda dövlətlərdən bunu imperativ şəkildə tələb edən norma yoxdur. Beynəlxalq hüququn tələb etdiyi budur ki, əgər dövlət öz mübahisəsini nizamlamaq qərarına gəlibsə, bunu yalnız dinç yolla etməlidir.

2. dövlətlər öz mübahisələrini həll edərkən dinç vasitələrdən hər hansı birini seçmək hüququna malikdirlər. Lakin dövlətlərqabaqçadan konkret beynəlxalq müqavilədə hər hansı nizamlama vasitəsinə razılaşa bilərlər. Məsələn, Dəniz hüququ üzrə 1982-çi il BMT Konvensiyasında mübahisələrin nizamlanmasının dörd məcburi proseduru nəzərdə tutulmuşdur ki, bunlardan hər birini iştirakçı dövlət Konvensiyanı imzalayarkən və ya ratifikasiya edərkən yazılı bəyanat vasitəsilə seçə bilər: 1) dəniz hüququ üzrə Beynəlxalq tribunal; 2) BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsi; 3) Konvensiyaya VII Əlavəyə müvafiq olaraq yaradılan arbitraj və 4) Konvensiyaya VIII Əlavəyə müvafiq olaraq yaradılan xüsusi arbitraj.
3. Dövlətlər öz aralarında olan mübahisəni həll olunmaq üçün hər hansı üçüncü tərəfə təqdim etməyə məcbur oluna bilməzlər. Lakin bu norma beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə təhlükə yarada bilən mübahisələrə aid deyildir.
4. dövlətlər aralarında olan mübahisənin kəsginləşməsinə səbəb ola bilən hərəkətlərdən çəkinməlidirlər. Mübahisənin həllini cətinləşdirə bilən, habelə mübahisənin tərəflərindən birinin vəziyyətini pisləşdirə bilən hərəkətlər qadağan olunur.
5. dövlətlər öz mübahisələrini beynəlxalq hüquq və ədalət əsasında həll etməlidirlər.

5.Sərhədlərin pozulmazlığı Prinsipi

Dövlət sərhədlərinin pozulmazlığı prinsipi Avropa dövlətlərinin təhlükəsizliyinin ən mühüm əsaslarından birini təşkil edir.

Sərhədlərin pozulmazlığı prinsipi güc tətbiq etməmək və ya hədələməmək prinsipi ilə sıx surətdə bağlıdır. Helsinki Yekun Aktında o, müstəqil prinsip kimi

təsbit olunmuşdur. Sərhədlərin pozulmazlığı prinsipi digər regionlarda – Afrika və Çənubi Amerikada da imperativ norma kimi tanınmışdır. Dövlətlərin razılığı olmadan onun sərhədləri hec bir halda dəyişdirilə bilməz. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına görə, belə bir razılıq yalnız referendum vasitəsi ilə ifadə oluna bilər.

Sərhədlərin pozulmazlığı prinsipinin məzmunu aşağıdakı ünsürlərdən ibarətdir:

1. mövcud sərhədlər beynəlxalq hüquqa müvafiq olaraq müəyyən olunmuş sayılır;
2. dövlət başqa bir dövlətə qarşı hər hansı ərazi iddiasından imtina etməlidir;
3. dövlət başqa bir dövlətin sərhədlərinə qarşı istənilən qəsdlərdən imtina etməlidir.

6. Ərazi bütövlüyü prinsipi

Bu prinsip BMT Nizamnaməsinin 2-çi maddəsinin 4-çü bəndində dolayı yolla əks olunmuşdur. Müstəqil prinsip kimi o, Helsinki Yekun Aktında təsbit olunmuşdur. Göstərilən prinsipin başlıca məzmunu ondan ibarətdir ki, dövlətlər bir-birinin ərazi bütövlüyünə hörmət etməlidirlər. Hər bir dövlət başqa bir dövlətin ərazi bütövlüyünün pozulmasına yönəlmiş hüquqazidd hərəkətlərdən çəkinməlidir. Dövlətin ərazisi qanunsuz güc tətbiqi nəticəsində hərbi işğal obyektinə ola bilməz. Ərazi bütövlüyü Prinsipi özündə digər Prinsip hətə XIX əsrdə Latın Amerikasında formalaşmış və 1986-çı ildə Burkina Faso /Mali işində BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsi tərəfindən ümumi beynəlxalq hüquq norması kimi xarakterizə edilmiş *uti possidetis* prinsipini ehtiva edir. Uti possidetis prinsipinin məğzi ondan ibarətdir ki, müstəmləkə və ya federasiya subyektlərinin əvvəlki sərhədləri yeni müstəqil dövlətlərin beynəlxalq sərhədləri olur və

müvafiq razılıq olmadan dəyişdirilə bilməz. Azərbaycanla bağlı demək olar ki, onun SSRİ dövründə malik olduğu ərazisinin bütövlüyünə istənilən iddia və ya qəsd sözü gedən prinsipə tamamilə ziddir.

7.Xalqların özünümüəyyənətmə prinsipi

Bu prinsip BMT Nizamnaməsində, Müstəmləkə ölkələrinə və xalqlarına müstəqillik verilməsi haqqında 1960-cı il Bəyannaməsində, İnsan hüquqları haqqında 1966-cı il Beynəlxalq Paktlarının 1-ci maddələrində, 1970-ci il Bəyannaməsində, Helsinki Yekun aktında, habelə BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsinin bir sıra qərar və məsləhətçi rəyində öz əksini tapmışdır. Şərqi Timor haqqında işdə (1995-ci il) Beynəlxalq Məhkəmə qeyd etmişdir ki, xalqların özünümüəyyənətmə hüququ erga omnes hüququdur, yəni bütün dövlətlər bu hüquqa hörmət etməlidirlər və onun həyata keçirilməsinə maneə törətməməlidirlər.

Prinsipin məzmununu açıqlamaq üçün 2 anlayışın “xalq” və “özünümüəyyənətmə” anlayışlarının mənasını düzgün bilmək lazımdır.

Beynəlxalq hüquqda “xalq” bir qayda olaraq etnik anlamda başa düşülmür. Beynəlxalq-hüquqi anlayış kimi “xalq” hər hansı milli və ya etnik qrupu deyil, məhz dövlətin bütün əhalisini bildirir. Yəni “xalq” etnos kimi deyil, demos kimi başa düşülür.

“Özünümüəyyənətmə” o deməkdir ki, hər bir xalq xarici müdaxilə olmadan sərbəst olaraq **özü** öz siyasi statusunu müəyyən edə bilər və öz iqtisadi, sosial və mədəni inkişafını həyata keçirə bilər. Müstəmləkə altında olan və ya işğal olunmuş ərazinin əhalisi üçün bu:

a) müstəqillik əldə edilməsində və suveren dövlət qurulmasında;

b) hər hansı bir müstəqil dövlətə qoşulmaqda və yaxud hər hansı müstəqil dövlətə birləşməkdə ifadə oluna bilər.

Təbii ki, müstəqil dövlətlərin xalqı da özünü müəyyən etmə hüququna malikdir. Həmin xalqlar üçün bu hər şeydən əvvəl **demokratik idarəetmə hüququ** deməkdir. Yəni xalq daxildən və xaricdən təzyiq və ya müdaxilə olmadan demokratik vasitələrlə öz iqtisadi, sosial və mədəni inkişafını həyata keçirmək imkanına malik olmalıdır.

“Özünü müəyyən etmə” hüququnun həyata keçirilməsi dövlətlərin suverenliyi və ərazi bütövlüyü ilə uzlaşmalıdır və dövlətdən müəyyən ərazinin ayrılmasını sanksiyalaşdırma bilməz. Başqa sözlə, bu hüququn həyata keçirilməsi müstəqil, demokratik dövlətin parçalanması üçün əsas ola bilməz.

8. Əsas insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi.

İnsan hüquqları anlayışının siyasi-hüquqi terminologiyaya XVIII əsrin sonlarında daxil edilməsinə və burjuva inqilabları dövrü ilə bağlı olmasına baxmayaraq, əsas insan hüquqları və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi əsas beynəlxalq hüquqi prinsiplərdən biri kimi II Dünya müharibəsindən soqraqı dövrdə formalaşmışdır və bilavasitə BMT Nizamnaməsinin (1,55 və 56-çı maddələr) qəbul edilməsi ilə əlaqədardır. Ümumi formada təsbit olunmuş bu prinsip, sonralar bir sıra mühüm beynəlxalq sənədlərdə, o cümlədən 1948-çi il Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində dəqiqləşdirilmişdir. 1975-çi il Helsinki Yekun aktında isə beynəlxalq hüququn müstəqil prinsipi kimi əks olunmuşdur.

Prinsipin dövlətlərin üzərinə qoyduğu başlıca öhdəlik ondan ibarətdir ki, dövlətlər insan hüquqlarına hörmət etsinlər və buna beynəlxalq səviyyədə dəstək versinlər.

BMT-nin çox illik fəaliyyəti göstərdi ki, insan hüquqlarının müasir beynəlxalq müdafiəsi əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

1) konkret hansı insan hüquqlarına və irqindən, çinsindən, dilindən və dinindən asılı olmayaraq, hamı üçün əsas azadlıqlara hörmət edilməsi və əməl olunması ilə bağlı bütün dövlətlərə ünvanlanan tövsiyələrin yaradılmasından;

2) Dövlətlər üzərinə öz qanunvericiliyinə uyğun qaydada beynəlxalq razılaşmalarda sadalanan insan hüquq və azadlıqları tanımaq və effektiv müdafiə mexanizmləri ilə təmin etmək hüquqi öhdəlikləri qoyan insan hüquqları haqqında beynəlxalq müqavilələrin işlənib hazırlanması;

3) dövlətlərin insan hüquqları ilə bağlı beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirmələrini yoxlamaq üçün xüsusi beynəlxalq mexanizmin yaradılmasından.

Bütün bu müddəalar insan hüquqları sahəsində müasir beynəlxalq standartlardır. Bunlarda insan hüquqlarına hörmət prinsipinin böyük mütərəqqi əhəmiyyət daşımaları əks olunmuşdur.

9. Dövlətlərin bir-biri ilə əməkdaşlıq etmək prinsipi.

Dövlətlərin siyasi, iqtisadi və ictimai quruluşlarında olan fərqlərə baxmayaraq beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq məqsədi ilə beynəlxalq münasibətlərin müxtəlif sahələrində beynəlxalq əməkdaşlıq ideyası BMT nizamnaməsindəki normalar sistemində əsas müddəadır. Beləki, dövlətlərin bir-biri ilə əməkdaşlıq prinsipi ilk dəfə olaraq BMT Nizamnaməsində təsbit olunmuşdur. Bundan sonra əməkdaşlıq Prinsipi bir çox beynəlxalq təşkilatların

nizamnamələrində, beynəlxalq müqavilələrdə, coxsaylı qətnamə və bəyannamələrdə öz əksini tapmışdır.

Əməkdaşlığın konkret formaları və həçmi dövlətlərin özündən, onların təlabat və maddi ehtiyatlarından, daxili qanunvericiliyindən və üzərilərinə götürdükləri beynəlxalq öhdəliklərdən asılıdır. Lakin niyyətlərini əks etdirən siyasi-hüquqi sənədlərin (1970 il Bəyannaməsi, ATƏM-in Yekun aktı) təhlili dövlətlərin əməkdaşlıq prinsipinə universal xarakter verməyə çalışdıqlarını göstərir.

Dövlətlərin bir-biri ilə əməkdaşlıq etmək vəzifəsi dövlətlərin beynəlxalq hüquq normalarına və BMT Nizamnaməsinə vəçdanla əməl etməsini ehtiva edir.

10. Beynəlxalq öhdəlikləri vəçdanla yerinə yetirmək prinsiri.

Beynəlxalq-hüquqi öhdəliklərin vəçdanla yerinə yetirilməsi Prinsipi beynəlxalq hüququn ən önəmli normalarından biridir. O, subyektlər üzərinə beynəlxalq prinsip və normalardan irəli gələn hüquq və vəzifələri vəçdanla həyata keçirmək öhdəliyi qoyur.

Beynəlxalq-hüquqi öhdəliklərin vəçdanla yerinə yetirilmək Prinsipi həm də beynəlxalq hüququn ən qədim prinsipidir və daha cox paçta servanda (Əmüqavilələr yerinə yetirilməlidir) kimi məlumdur. BMT Nizamnaməsinin 2-çi maddəsində birbaşa təsbət edilir ki, BMT-nin bütün üzvləri Ə Təşkilata üzvlükdən irəli irəli gələn hüquq və üstünlükləri özlərinə təmin etmək üçün, bu Nizamnaməyə uyğun olaraq üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri vəçdanla yerinə yetirirlər. Bu prinsip həmçinin cox mühüm beynəlxalq müqavilədə Beynəlxalq

müqavilələr hüququ haqqında 1969-çu il Vyana Konvensiyasındada (maddə26) öz əksini tapmışdır.

Beynəlxalq hüququn prinsipləri haqqında 1970-çi il Bəyannaməsindən, ATƏM-in 1975-çi il Yekun aktı, ATƏT-in dövlət başçılarının Vyana 1989-çu il, 1994-çü il Budapeşt, Lissabon 1997-çi il, İstanbul 1999-çu il Zirvə görüşlərində qəbul edilmiş sənədlərdən bu prinsipin normativ məzmunu haqqında aşağıdakı qənaətlərə gəlmək olar:

1.Hər bir dövlət: a) BMT Nizamnaməsi üzrə; b) beynəlxalq hüququn hamılıqla tanınmış prinsip normalarından irəli gələn; c) bu prinsip və normalara görə etibarlı olan beynəlxalq müqavilələr üzrə öhdəliklərini vəhdanla yerinə yetirməyə borçludurlar.

2. Beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklər BMT üzvlərinin Nizamnamə üzrə öhdəliklərinə zidd olarsa, sonunçunun qüvvəsi daha yüksəkdir.

Sonda qeyd edək ki, beynəlxalq hüquq üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməməsi və ya qeyri-viçdani yerinə yetirilməsi beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə səbəb olur. Həmcinin beynəlxalq müqaviləni yerinə yetirmədiyinə bəraət qazandırmaq üçün dövlət öz daxili hüququnun müddəalarına istinad edə bilməz (Beynəlxalq müqavilələr haqqında 1969-çu il Vyana Konvensiyasında 27-çi maddə).

NƏTİCƏ

Jus cogens prinsiplərinin vacibliyi və universal beynəlxalq arenalarda hərtərəfli mühafizəsi, sözsüz ki beynəlxalq dövlətlərarası münasibətlərin normallaşdırılmasına və təhlükəsizlik sferasının yaradılması və qorunmasına kömək edən vacib amildir. Dövlətlər tərəfindən bu prinsiplərə əməl edilməsi kriteriyasına obyektiv formada nəzarət etmək məqsədilə yaradılan universal və regional təşkilatlar öz yurisdiksiyasında olan müvafiq maddi və prosessual sanksiyalar ilə bu və ya digər “səhv yola” düşən aqressiv dövlətlərin problemlili “istəklərini”nin qarşısını almaqda aktiv kömək edir.